

приоритетные источники прецедентизмов, анализируются виды трансформации оригинальных текстов, рассматривается структурно-семантическая корреляция исходного и прецедентного текста, выясняются авторские предпочтения.

Ключевые слова: прецедентный текст, прецедентизм, заголовок, виды трансформации оригинального текста, лексическая трансформация, эллипсис.

Summary. The research is devoted to the study of functioning of precedential texts as headlines of Belarusian newspapers over a period of 2008-2009. In the article the priority sources of precedentisms are recognized, the types of original texts transformations are analyzed, structural and semantic correlation of the source and precedential texts is considered, the author's preferences are cleared up.

Key words: precedential texts, precedentism, headlines, the types of original texts transformations, lexical transformation, ellipsis.

УДК 81'373.23

Горбачь О.О.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖІНОЧИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ ОСОБОВИХ ІМЕН У МІСТІ ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ ПРОТЯГОМ 1905–2005 РОКІВ

Майже всі антропоніми мають свою історію, свою етимологію, своє смислове коріння. А за висловом П.П. Чучки “у виборі імені для новонародженого ніколи не було безладу: суспільство завжди керувалося якимись нормами чи, бодай, родинними звичаями” [7, 97]. Одна з тенденцій називання немовлят у наш час – це повернення призабутих давніх імен. Слушним з цього приводу є твердження відомих українських ономастів про відновлення слов'янського іменника і необхідність називати дітей своїми, слов'янськими іменами з прозорою семантикою, тобто варто повернути “українським дітям ті прекрасні імена, які свого часу були відібрані у наших дідів та прадідів не з їхньої волі” [7, 105]. До таких можемо віднести і прошарок слов'янських імен, функціонування яких у місті Хмельницькому ми і розглядаємо у цій статті. Наша мета – виявити усі слов'янські жіночі особові імена, які зафіксовані у документах (давні слов'янські, запозичені з інших слов'янських мов, нові), що дасть нам змогу простежити періоди занепаду чи активації обраного прошарку антропонімікону, а також проаналізувати у кількісному та якісному плані такий вагомий та самобутній пласт української антропонімної системи.

Для аналізу виокремили 11 зрізів, починаючи з 1905 до 2005 рр. Матеріал до статі почерпнуто із таких джерел: метричні книги про народжених (1905, 1915рр.) церкви Різдва Пресвятої Богородиці м.Проскурова та Проскурівської римо-католицької приходської церкви, книги запису народжених (1925, 1935, 1945, 1955, 1965, 1975, 1985, 1995, 2005 рр.) з архіву відділу реєстрації актів цивільного стану Хмельницького міського управління юстиції.

У 1905 році трапилось з-поміж усіх 38 імен всього чотири слов'янських: *Броніслава* (3), *Віра* (2), *Любов* (2), *Надія* (5). Їх носіями стали 12 дівчаток, що становить 12% від новонароджених дівчат-хмельничанок цього року. Композит *Броніслава* є жіночим варіантом до чоловічого *Броніслав* [6, 53]. Онім *Віра* тлумачиться у словнику І.І. Трійняка як давньоруське, калька з грецької *pistis* “віра”; канонічне [6, 69]. Ім'я *Любов* у тому ж словнику пояснюється як старослов'янська калька з грецького імені *Charis* < *charis* “любов”, “кохання”; канонічне [6, 201]. Антропонім *Надія* є українським іменем до російського *Надежда* < старослов'янського як калька < грецького *elpis* “надія”; канонічне [6, 244]. Кожне з цих імен має доволі малу кількість фіксацій новонароджених.

У 1915 р. функціонувало п'ять слов'янських імен серед усіх 56 антропонімів. Носіями цих імен стали 11 хмельничанок, що становить 13,7% від усіх новонароджених дівчаток цього зрізу. Це такі імена: *Броніслава* (2), *Владислава* (2), *Надія* (5), *Ружа* (1), *Чеслава* (1). Спільними з попереднім зрізом є імена *Броніслава* та *Надія*. Новими ж є *Владислава*, *Ружа* та *Чеслава*. Композит *Владислава* є старослов'янським, канонічним [6, 72]. Онім *Ружа* трактується як варіант до *Ружена* – слов'янське; від *ружа* “троянда”; болгарське *Ружана*, *Ружена*; чеське *Růžena*; запозичене [6, 318]. Ім'я *Чеслава* – до чоловічого *Чеслав* – слов'янське; можливо, розмовний варіант *В'ячеслав*, що став офіційним; інше тлумачення: польське *Czeslaw* < пол. *ćczes* “честь” і *siawa* “слава”; чеське *Česlav*; запозичене, рідкісне [6, 405]. Набір імен оновився, не використано два оніми – *Віра* та *Любов*.

1925 рік охарактеризувався фіксацією у документах восьми слов'янських антропонімів: *Броніслава* (3), *Ванда* (6), *Владислава* (1), *Віра* (11), *Любов* (4), *Людмила* (6), *Надія* (16),

Станіслава (2), – серед усіх 90 імен. Їх носіями виявились 50 представниць жіночої статі, а це 17,4% від усіх новонароджених дівчаток цього року. Новими порівняно із попередніми роками є імена *Ванда*, *Людмила* та *Станіслава*. Антропонім *Ванда* тлумачиться у “Словнику українських імен” І.І. Трійняка як слов’янське, можливо, західнослов’янський варіант *Іванна*; болгарське *Ванда*, *Иванка*; польське *Wanda*; запозичене [6, 56]. Онім *Людмила* розуміємо як слов’янське, від люди і мила – людям мила; канонічне [6, 202]. Композит *Станіслава* є відповідником до чоловічого *Станіслав* (від ставати і слава – ставай славним, будь славним; польське) [6, 347].

У 1935 році до списку слов’янських жіночих особових імен потрапило десять онімів з-поміж 72 усіх імен: *Ванда* (2), *Віра* (3), *Казимира* (1), *Леля* (1), *Любов* (1), *Людмила* (11), *Надія* (3), *Світлана* (2), *Станіслава* (1), *Таміла* (2). Проте їх носіями є лише 27 дівчат, а питома вага їх порівняно із усіма новонародженими жіночої статі цього періоду становить 12,42%. Кількість носіїв жіночих слов’янських імен у порівнянні з попереднім періодом майже вдвічі зменшилась (50 : 27). Новими є антропоніми *Казимира*, *Леля*, *Світлана* та *Таміла*, що було даниною моді. Ім’я *Казимира* І.І. Трійняк тлумачить як польське, до чоловічого *Казимир*; запозичене [6, 162], а у “Словаре русских личных имен” Н.А. Петровського це ім’я фіксується як слов’янське [2, 126]. Особове ім’я *Леля* не фіксується у наявних словниках, проте у “Словнику українських імен” І.І. Трійняка наявне чоловіче ім’я *Лель* (давньоруське [6, 191]), тому вважаємо, що *Леля* – це жіноче ім’я до чоловічого *Лель*. Онім *Світлана* щойно увійшов до іменника міста і уже не полишатиме його протягом досліджуваного періоду. Антропонім *Таміла* у словнику І.І. Трійняка має два тлумачення: 1) арабське “гірська голубка”, запозичене; 2) давньоруське томити “мучити”, “терзати” [6, 355]. А в “Словаре русских личных имен” Н.А. Петровського та у словнику-довіднику Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківської “Власні імена людей” це ім’я подається лише з другим значенням, тобто як слов’янське [2, 209; 5, 183].

У 1945 році слов’янських жіночих імен виявлено 8 з усіх 55 онімів: *Ванда* (1), *Любов* (5), *Людмила* (31), *Міра* (1), *Надія* (11), *Світлана* (17), *Станіслава* (1), *Таміла* (2). У цей період спостерігаємо зростання популярності імен *Людмила*, *Надія*, *Світлана*, а разом з тим і збільшення кількості носіїв цих імен. Кількість носіїв усіх слов’янських антропонімів цього зрізу становить 69, що складає 25,3% від усіх новонароджених дівчат року. Онім *Міра* поповнив список слов’янських імен. Його ми вважаємо повним ім’я (*Міра* – нове, рідкісне [6, 233]), хоч у словнику-довіднику Л.Г. Скрипник, Н.П. Дзятківської “Власні імена людей” воно подається лише як зменшено-пестливий або ж розмовний варіант до *Мірослава* [5, 162]. Серед цих імен частотністю відзначилися імена *Людмила* та *Світлана*. Можливо, на їх частоту вплинула художня література, у якій головними героями нерідко виступали носії цих імен.

У 1955 році функціонувало дев’ять слов’янських антропонімів з-поміж усіх 69 імен, носіями їх стали 149 дівчаток, питома вага яких складає 27,89% від новонароджених жіночої статі цього року. Це такі імена: *Броніслава* (6), *Ванда* (2), *Віра* (3), *Любов* (14), *Людмила* (65), *Надія* (20), *Світлана* (30), *Станіслава* (8), *Таміла* (1). Набір імен не змінився. Зросла частотність імен *Людмила*, *Надія* та *Світлана* і кількість носіїв усіх імен. У цьому зрізі у частотному десятку ім’я *Людмила* займало першу позицію, *Світлана* – шосту, *Надія* – восьму. Поруч із ними у десятку, закриваючи його, фігурував і онім *Любов*. Отже, 1955 рік лідирує порівняно з усіма іншими зрізами щодо процентного зіставлення кількості носіїв слов’янських особових імен.

У 1965 році відчутний спад у наборі слов’янських імен, щойно п’ять серед 62 усіх онімів: *Віра* (4), *Людмила* (43), *Любов* (8), *Надія* (5), *Світлана* (61). Кількість носіїв слов’янських імен у порівнянні з 1955 роком цього року знизилась до 121 (питома вага носіїв цих імен становить 18,85%). Нових імен не трапилось. Онім *Світлана* витіснив ім’я *Людмила* з першого місця у частотному десятку. Отже, відчутно зросла популярність імені *Світлана*, яке було модним ще певний час.

У 1975 році список слов’янських імен становив 10 антропонімів з-поміж усіх 86 імен: *Віра* (3), *Любов* (10), *Людмила* (63), *Мілана* (1), *Мірослава* (2), *Надія* (7), *Світлана* (113), *Сніжана* (8), *Станіслава* (1), *Ярослава* (1). Їх носіями стало 209 дівчаток, що становить 13,6% від усіх новонароджених хмельничанок цього зрізу. Спільними з попереднім періодом є імена *Віра*, *Любов*, *Людмила*, *Надія*, *Світлана*, відновленим є антропонім *Станіслава*. Іменник цього року оновився онімами *Мілана*, *Мірослава*, *Сніжана* та *Ярослава*. Ім’я *Мілана* – відповідник до чоловічого *Мілан* (від милій); рідкісне [6, 232]. Ім’я *Сніжана* – від загального іменника сніг; болгарське *Снежана*, *Снежина*; російське *Снежана*; запозичене; рідкісне [6, 341]. У цьому зрізі продовжує лідирувати серед слов’янських імен онім *Світлана*. Дослідники української антропонімії зазначають, що ім’я *Світлана* було популярним у 50-80рр. [3; 4]. Отже, при виборі імен для новонароджених дівчаток панівним критерієм виявилася мода.

У 1985 році задокументовано 12 слов’янських особових імен із загальної кількості 89 усіх жіночих онімів: *Богдана* (1), *Броніслава* (1), *Віра* (3), *Зоряна* (2), *Любов* (10), *Людмила* (53), *Мірослава* (3), *Надія* (16), *Радмила* (1), *Світлана* (65), *Сніжана* (6), *Таміла* (1). Цими іменами названо 162 дівчинки-хмельничанки, що становить 8,45% від усіх новонароджених дівчат цього

зрізу. З них повторилися такі імена попереднього зрізу: *Віра, Любов, Людмила, Мирослава, Надія, Світлана, Сніжана*. Поповнили список слов'янських імен оніми *Богдана, Зоряна та Радмила*. Ім'я *Богдана* утворене до чоловічого *Богдан* [6, 50]. Онім *Зоряна* – українське, від загального іменника *зоря*, нове, рідкісне [6, 141]. Композит *Радмила* фіксується як слов'янське, рідкісне [2, 86]. У цьому зрізі значно впала популярність імені *Світлана* (пор., 113 у 1975р. і 65 у 1985р.). Крім того, знизилась і кількість носіїв жіночих слов'янських імен: з 209 до 162. На тих же позиціях залишилися імена *Любов (10 : 10), Віра (3 : 3)*, дещо зменшилась кількість іменованих новонароджених іменами *Людмила (63 : 53), Сніжана (8 : 6)*. В іменнику 1985 року з'явилося ім'я *Богдана*. Можливо, батьки поіменованої дівчинки були вихідцями із суміжних областей, зокрема Тернопільської, де це ім'я завжди функціонувало. На жаль, у цьому зрізі не фіксується ім'я *Ярослава*.

У 1995 році трапилось з-поміж усіх 93 імен 14 слов'янських онімів, носіями яких стало 63 дівчинки, питома вага яких складає 4,85% від усіх новонароджених дівчат цього зрізу. Це такі імена: *Богдана (3), Віра (1), Влада (1), Владислава (2), Зоряна (3), Любов (4), Людмила (3), Мілена (1), Мирослава (3), Надія (12), Росина (2), Світлана (23), Сніжана (4), Ярослава (1)*. У порівнянні з попереднім зрізом (1985 р.) слов'янський іменник поповнився щойно двома іменами (12 : 14). Залишилося в асортименті 8 спільних імен. Не трапились імена *Радмила, Таміла*. У кількісному плані значно зменшилося фіксацій імені *Світлана (65 : 23), Людмила (53 : 3)*. Дещо зменшилася й кількість поіменованих онімами *Любов (10 : 4), Віра (3 : 1), Сніжана (6 : 4)*. Проте збільшилося носіїв імен *Богдана (1 : 3), Зоряна (2 : 3)*. Знову повернувся до вжитку антропонім *Ярослава* із зрізу 1975 року. Відновився в іменнику міста композит *Владислава*. Вперше фіксуються імена *Влада, Мілена та Росина*. Ім'я *Влада* трактується як слов'янське, старослов'янське *владS—вти* “володіти”; запозичене [6, 71]. Оніми *Мілена, Мілена* тлумачаться як розмовні варіанти до *Милена* (до чоловічого *Милен*), що є слов'янським, рідкісним [6, 232]. В іменник міста проникло новоутворене ім'я *Росина* подібно до *Зоряна, Сніжана*.

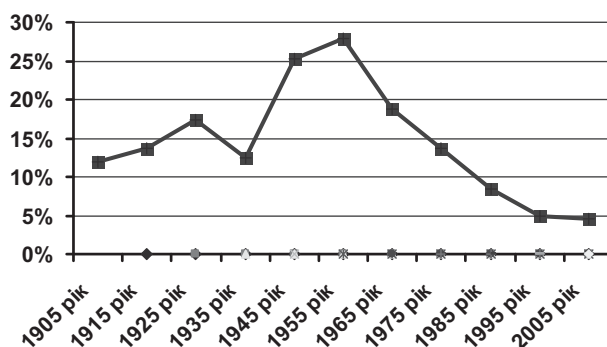
У 2005 році в актах про народження зафіксовано 19 слов'янських імен від усіх 121 імені, а саме: *Богдана (12), Божена (1), Віра (5), Влада (4), Владана (1), Владислава (13), Власта (1), Злата (1), Зоряна (2), Лада (1), Любов (4), Милана (1), Мілена (1), Мирослава (4), Надія (6), Радослава (1), Світлана (8), Сніжана (2), Ярослава (1)*. Їх носіями стало 69 дівчат, що становить 4,6% від усіх новонароджених представниць жіночої статі цього зрізу. Проти зрізу 1995 року набір імен змінився. Сюди потрапили західно- та південнослов'янські імена, очевидно, через більш тісні контакти із чехами, болгарями. До іменника міста потрапило шість онімів – *Божена, Владана, Власта, Злата, Лада, Радослава*, а зникло зі списку особових імен міста – *Людмила*. Онім *Божена* у “Словаре русских личных имен” Н.А. Петровського тлумачиться як слов'янське, рідкісне, запозичене із чеської мови [2, 64]. Ім'я *Власта* у словнику І.І. Трійняка фіксується як чеське *Vlasta* < *власт* “батьківщина, вітчизна”; запозичене із чеської мови [6, 73]. Антропонім *Злата* трактується як слов'янський; болгарське *Злата*; чеське *Zlata*; канонічне [6, 140]. Ім'я *Лада* утворене від давньоруського *лада* – “чоловік”, “подружжя”, “дружина” < *ладый* “коханий”, “милий” – кохана; *Лада* – язичницька богиня шлюбу й кохання; рідкісне [6, 189]. Композит *Радослава* відповідник до чоловічого *Радослав* – слов'янське, від *радий* і *слава* – який радіє від слави; рідкісне [6, 309]. Антропонім *Владана* не відображений у словниках, проте зараховуємо його до одноосновного слов'янського імені, можливо утвореного від іменника *влада* на зразок уже відомих *Зоряна, Світлана, Сніжана* тощо або як варіант імені *Владислава*. Як бачимо, набір імен хоч і збільшується, та кількість носіїв цих імен зовсім не значна.

Отже, протягом 1905 – 2005 років у місті Хмельницькому нами зафіксовано тридцять одне слов'янське особове ім'я, з яких 11 – *Богдана, Броніслава, Владислава, Казимира, Людмила, Мирослава, Радмила, Радослава, Станіслава, Чеслава, Ярослава* – композити і 20 – *Божена, Ванда, Віра, Влада, Владана, Власта, Злата, Зоряна, Лада, Леля, Любов, Милана, Мирослава, Мілена, Надія, Росина, Ружа, Світлана, Сніжана, Таміла* – прості оніми. Наскрізним, тобто таким, яке наявне у кожному зрізі досліджуваного періоду, є ім'я *Надія*. Протягом десяти зрізів в іменнику міста перебували оніми *Віра та Любов* (обидва не фіксуються лише у 1915 році). Вісім десятиліть не полишали іменник антропоніми *Людмила та Світлана* (III, IV, V, VI, VII, VIII, IX, X та IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI зрізи відповідно). Шість десятиліть в іменнику Хмельницького функціонувало ім'я *Станіслава* (II, III, IV, V, VI, VIII зрізи), а п'ять – композит *Броніслава* (I, II, III, VI, IX зрізи). У чотирьох десятиліттях трапились імена *Ванда* (III, IV, V, VI зрізи), *Владислава* (I, II, X, XI зрізи), *Мирослава та Сніжана* (VIII, IX, X, XI зрізи), *Таміла* (IV, V, VI, IX зрізи). Тільки тричі в іменнику міста фіксуються імена *Богдана та Зоряна* (IX, X, XI зрізи), *Ярослава* (VIII, X, XI зрізи). Лише двічі в іменник потрапляли оніми *Влада і Мілена* (X, XI зрізи), *Милана* (VIII, XI зрізи). Антропоніми *Божена, Владана, Власта, Злата, Казимира, Лада, Леля, Мирослава, Радмила, Радослава, Росина, Ружа, Чеслава* трапляються лише в одному зрізі та мають по одному носієві, крім імені *Росина*, яким названо дві дівчинки. Як бачимо, незважаючи на тривалість перебування онімів в іменнику міста, кількість носіїв імен різна. Так, протягом усього досліджуваного періоду іменем *Богдана* названо 16 дівчаток, *Броніслава* – 15, *Ванда* – 11, *Віра* –

35, *Влада* – 5, *Владислава* – 18, *Зоряна* – 7, *Любов* – 62, *Людмила* – 272, *Милана* – 2, *Мирослава* – 12, *Мілена* – 2, *Надія* – 106, *Світлана* – 309, *Сніжана* – 20, *Станіслава* – 18, *Таміла* – 6, *Ярослава* – 5. А отже, лідирують у кількості носіїв оніми *Світлана* та *Людмила* (309 і 272 носія відповідно), хоч ці імена перебувають в іменнику тільки 8 десятиліть (для порівняння, онім *Віра* перебуває в іменнику 10 зрізів, а ним названо щойно 35 дівчаток).

Простежуючи зміни у наборі жіночих слов'янських особових імен, зауважимо, що хоч і кількість імен протягом досліджуваних років зростає (у 1905 році – 4 оніми, а у 2005 – 19) та питома вага носіїв цих антропонімів порівняно з усіма новонародженими жіночої статі зменшується (у 1905 році – 12%, у 2005 – 4,6%). У відсотковому співвідношенні найбільше носіїв жіночих слов'янських імен – 27,7% – зафіксовано у 1955 році (IV зріз) (див. діаграма 1).

Діаграма 1. Функціонування жіночих слов'янських імен у місті Хмельницькому протягом ХХ століття (у %)

Отже, хоч ми і можемо позитивно відзначити зростання набору слов'янських жіночих імен протягом досліджуваного періоду, що вказує на зацікавлення батьками цими онімами, та мусимо констатувати, що це зацікавлення одиничне, тобто більшість імен мають лише по одному носієві. А тому звернення батьків до набору слов'янських імен, нажаль, можна назвати лише бажанням виокремити свою дитину з-поміж інших. Сьогодні ж активізація українського суспільства, його демократизація, зростання національної свідомості, “відродження української культури, державної української мови передбачає відновлення у вжитку зрозумілих і милозвучних імен давніх слов'ян, поповнення фонду нині поширених імен забутими” [1, 55].

Список використаних джерел

1. Величко Г. П. Власне ім'я в контексті національної культури / Г.П. Велико // Мова і культура: серія “Філологія”. Вип. 4. / [Голов. ред. Д.С. Бурого]. – Т. 2. – Ч. 1.: Культурологічний компонент мови. – Київ: Видавничий Дім Дмитра Бурого, 2002. – 207 с.
2. Петровский Н. А. Словарь русских личных имен / Н.А. Словарь русских терминов. – М.: Русский язык, 1980. – 384 с.
3. Свистун Н.О. Динаміка антропонімікону м.Тернополя у ХІХ – ХХ ст.: Рукопис на здобуття вченого ступеня кандидата філологічних наук / Н.О. Свистун. – Тернопіль, 2006. – 249 с.
4. Скорук І. Динаміка антропонімікону імен м. Луцька в ХХ столітті: Автореф. дис. канд. філолог. наук / І. Скорук. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 1999. – 27 с.
5. Скрипник Л. Т., Дзятківська Н. П. Власні імена людей / Л.Т. Скрипник, Н.П. Дзятківський // Словник – довідник / [За ред. В. М. Русанівського] – 2-е вид., випр. і доп. – К., Наукова думка, 1996. – 335 с.
6. Трійняк І. І. Словник українських імен / І.І. Трійняк. – К.: Довіра, 2005. – 509 с.
7. Чучка П.П. Слов'янські автохтонні імена, гідні реабілітації / П.П. Чучка // Українська мова. – 2003. – №4. – С.97-105.

Анотація. У статті аналізуються жіночі слов'янські особові імена міста Хмельницького 1905-2005 рр.: стрижень стабільних імен, зміни в наборі слов'янських жіночих імен, темпи оновлення, збереження класичних і поява нових імен, частотність вживання протягом одинадцяти зрізів.

Ключові слова: антропоніми, антропонімікон, етимологія.

Summary. En this article analysed the women's Slavonic personal names of city of Khmelnytsky 1905-2005 years. The root of stabilized names, the temps of reviving, keeping classical names and appearing of new names, the using of them frequently during eleven sections.

Key words: anthroponim, anthroponimicon, etymology.